CONTRIBUȚIUNI SEMANTICE ȘI LEXICALE

1. OSPĂȚ „nuntă", OASPE „nuntaș"

Ospăț — în limba veche și dialectal *uspăț* — și *oaspe (oaspete*, etc), care în dialectul dacoromân apar cu mai multă vieață, după regiuni,[1]) fără îndoială că au cunoscut odată o răspândire generală în Nordul Dunării.

Înțelesul cel mai răspândit al lui *ospăț* este cel de „nuntă", pe care, de mirat, nu-l dă niciunul din dicționarele noastre[2]). Numai cu acest înțeles se cunoaște cuvântul în tot Ardealul și în ținuturile învecinate, formând arie compactă[3]).

---

[1]) V. ALRM I, vol. 2, H. 352 (înțelesurile și expansiunea lui OSPĂȚ) și H. 354 (înțelesurile și expansiunea lui OASPE). *Ospăț* este cunoscut în Transilvania, unde face arie, mai rar se întâlnește în Bucovina, Moldova de Nord și Basarabia, rar în Banat, Oltenia și Dobrogea și rar de tot în Muntenia și Sudul Moldovei; iar *oaspe*, fără să facă arii mai mari, se găsește în centrul Transilvaniei, în Moldova, Basarabia și ici colo, foarte rar, în Muntenia, Banat și Dobrogea.

[2]) Nu-l înregistrează nici TDRG, nici CADE, care este bogat în cuvinte, forme și înțelesuri dialectale și, firește, nici SCRIBAN, D., deși *ospăț* „nuntă" se găsește în literatura populară *(Fetele, la porunca împăratului, rămaseră în curte cu mama lor cu tot până în ceealaltă zi, când veni popa, îi cunună și făcură odată trei ospețe care au ținut o săptămână.* RETEGANUL, P. II 26. *Incepură a tăia la scaune și la căzi pentru ospățul, la care a fost nun mare Pipăruș Petru cu Ileana Cosinzeana* Ib. III 81. *După două săptămâni Ileana se cunună cu Ioniță Făt-Frumos, ș-o tras un drăguț de uspăț (ospăț) de s'o dus vestea peste nouă hotare.* FRÂNCU-CANDREA, M. 253. *Insurându-se împăratul paserilor, a poftit pre toate paserile la ospăț.* MARIAN, O. II 49.

[3]) Pentru expansiunea lui *ospăț* „nuntă" să se confrunte H. 350 (NUNTĂ) cu H. 352 (Înțelesurile și expansiunea lui OSPĂȚ) din ALRM I, vol. 2. Ariile lui *ospăț* „nuntă" din aceste două hărți nu corespund. Evident

BDD-A14873 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:20 LUJ

Ospăț (< lat. *hospitium* „hospitalité qu'on donne ou qu'on reçoit, action de reçevoir, de loger, d'héberger", „Gastfreundschaft als Verhältniss zwischen zwei Gastfreunden, gastliche Aufnahme, Bewirthung") în înțelesul pe care l a avut la origine, cuprinde ideea de „găzduire". Dar cum oaspelui i se făcea o primire bună, cu mâncare și băutură — găzduirea, nefiind un eveniment de toate zilele, devenea un adevărat praznic — *ospăț* a primit sensul de „masă mare la diferite împrejurări, petrecere, banchet" [4]). Acesta e înțelesul obișnuit al lui *ospăț*. Cu acest înțeles se întâlnește în limba veche (*Și făcu ospăț mare Levia în casa lui.* CORESI, TETRAEV. 5, ap. TDRG. *Sufletul cela ce nu cearcă să mănânce dentru ospățul tău.* (ante 1633) GASTER, CR. I 80. *Spuneți chematilor că iată ospățul iaste gata.* VARLAAM, C. 286. *Chemŭ pre dumniavoastră pre toți la ospățŭ.* (1678) GASTER, CR I 238. *Și împreună îmi gătește și ospățu.* BIBLIA (1688) 902/28), la scriitorii mai noi (*La ospețe niciodată iuțeală, ceartă și răutate, că'ndată te poticnești.* GOLESCU, ap. ZANNE, P. VII 77. *Gândind ca ospăț să facă.* BARAC, A. 79. *Din porunca lui se găti un ospăț minunat.* C. NEGRUZZI, I 85. *Veni iar la ospăț.* EMINESCU, N. 8) și în literatura populară (*Puse să se gătească un ospăț înfricoșat.* ISPIRESCU, L. 376. *Și pe iarbă s'așezau De ospăț că s'apucau.* IARNIK-BÂRSEANU, D. 312. *In ziua de Anul nou se ține așa numitul ospăț.* PAMFILE, CR(Ă)C. 167. *Ospățuri ca acele îi făcu.* ȘEZ. II 206;

---

e mai restrânsă în cea dintâi, unde materialul s'a cules cu o întrebare indirectă și ceva mai extinsă în cea de pe urmă, în care e înfățișat și materialul adunat cu o întrebare directă. Din suprapunerea lui *ospăț* „nuntă" din cele două hărți se observă coexistența lui *ospăț* și *nuntă*, la periferia ariei, pentru denumirea aceleași noțiuni. Altfel unde *ospăț* a primit înțelesul de „nuntă", *nuntă*, nu se mai cunoaște, decât, poate, ca un cuvânt orășenesc. Cf. „*nuntă* nu vine ușor zis la limbă", 118 notă/ALR I, vol. 2, H. 254

[4]) Felul de viață din vremurile străvechi a țăranului român poate explica această evoluție de sens. Răzlețit în munți, Românul se bucura de drumețul ce-i deschidea ușa, cu care avea să schimbe o vorbă și dela care avea să afle noutăți, primindu-l cu toată dragostea în casa sau stâna lui, ospătându-l cu ce avea mai ales și mai bun (v. I.-A. Candrea, *Straturi de cultură și straturi de limbă la popoarele romanice*, București, 1914, p. 22).

BDD-A14873 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:20

cf. ib. V 115, ARH. FOLK. IV 68). Numai cu acest înțeles se cunoaște cuvântul în dialectul aromân *(Și-l ținu uspeț.* PAPAHAGI, B. A. 244/36. *S-l'-u facă uspeț* ib. 363/30. *Șădu...n uspeț* ib. 245/15, etc.) și în dialectul meglenoromân *(Să si ducă la lisitsa ăn uspets.* CAPIDAN, M. II 5/30).

Hărțile Atlasului linguistic atestă și ele acest înțăles, ici colo cu anumite specializări. Așa în Moldova (în punctele: 387, 402, 418, 518, 538, 542, 552, 554) și Basarabia (în punctele: 434, 445, 454, 458, 464) și în alte localități izolate (677, 725, 815, 308), *ospăț* înseamnă „praznicul dela orice sărbătoare". In Bucovina, Maramureș și anumite regiuni din Crișana și Oltenia, *ospăț* are înțelesul de „masă (petrecere) la botez", „masă (petrecere) la nuntă și botez", „masă (petrecere) la nuntă", „petrecerea care se face după nuntă (a doua, a treia zi, la o săptămână)". De sigur tot înțeles de „petrecere" are acest cuvânt și în expresiile *a merge în ospăț, a face ospăț,* întâlnite în Basarabia, care, în cea mai mare parte a ei, nu cunoaște pe *ospăț* decât în aceste expresiuni[5]).

Sensurile arătate mai sus ne permit a urmări evoluția semantică a lui *ospăț.* Dela înțelesul de „petrecere (cu mâncare și băutură), banchet", pe care l-a cunoscut odată pretutindeni limba română, de „petrecere la nuntă", nu a fost greu ca *ospăț* să ajungă sinonim cu *nuntă,* înlocuindu-l pe acesta într'o regiune întinsă. Pentru explicarea acestei evoluții semantice, trebue să se țină seama și de realitatea vieții țăranului român, care „se ospătează" mai des, dar face „ospețe" rar. Și cele mai strașnice „ospețe" le face la nuntă[6]).

[5]) Cf. ALRM I, vol. 2, H. 352.

[6]) Cf. *Ospețiu cel dela nuntă.* L. B, *ospăț la nuntă.* 229/ALR I. vol. 2, H. 254 (punctul 229 e comuna Hodac, jud. Mureș, aproape de Reghin, de unde, probabil, a dat și Petru Maior, în L. B., expresia citată mai sus) și *a mânca ca la nuntă.* In împrejurări ca acestea, *ospăț* a putut să primească înțelesul de „nuntă": *Să pregătim nunta* spus femeilor chemate să ajute la gătitul bucatelor, înseamnă „a pregăti ospățul", iar *duceți-vă pe la casele oamenilor și poftiți-i pe duminecă la ospăț* înseamnă „a-i pofti la nuntă".

O evoluție semantică asemănătoare prezintă cuvântul *veselie,* care în câteva localități anchetate din Secuime (571, 573, 576) și în jud. Brașov (180, 186) înseamnă „nuntă". V. ALRM I, vol. 2, H. 350.

BDD-A14873 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:20 UTC) LUJ

Constatăm din harta colorată 352 că *ospăț* se păstrează intens numai acolo unde a primit înțelesul de „nuntă", adică în Transilvania. In restul teritoriului dialectului dacoromân cuvântul a dispărut sau e pe cale de dispariție. Una din cauzele dispariției lui *ospăț* ar putea fi imprecisiunea conținutului lui semantic. Din acest motiv alți termeni ca *petrecere*, *voie bună*, *veselie*, *chef*, *banchet*, *bal*, *mulăceag*, etc.[7]) îl concurează scoțându-l din circulație.

Paralel cu evoluția semantică a lui *ospăț*, pe care am văzut-o mai sus, s'a desvoltat înțelesul de „nuntaș" al lui *oaspe* (< lat. *hospes,-itis* „hôte, celui qui reçoit l'hospitalité"), etimologicește din aceeași familie. Cuvântul *oaspe*, ca și *ospăț*, nu se cunoaște decât sporadic în dialectul dacoromân[8]). Vechiul lui înțeles de „mosafir" se mai întâlnește astăzi în Moldova, Basarabia, Dobrogea, în câteva puncte din Muntenia și în dialectul aromân și meglenit. Intocmai ca și *ospăț*, *oaspe* are viață mai intensă în Transilvania, unde nu se cunoaște decât cu înțelesul de „nuntaș".

Schimbarea înțelesului de „mosafir" al lui *oaspe* în cel de „nuntaș", care nu se găsește decât în aria lui *ospăț* „nuntă", sau în vecinătatea acesteia[9]), s'a putut întâmpla datorită faptului că nuntașii pentru cei ce fac „ospățul" sunt mosafiri. Că acest înțeles se găsește mai mult în Ardeal, e iarăși explicabil: țăranul de aici, nefăcând „ospețe" decât la nuntă, nu se simte oaspe decât cu acest prilej. Desvoltarea aceasta semantică a lui *oaspe* a putut fi ajutată și de apropierea formală a celor două cuvinte: *ospăț* și *oaspeți*, al doilea întrebuințat aproape exclusiv la plural[10]). O punte de apropiere între ele este și verbul *a ospăta* (< lat. *hospitare*) „a primi în casă ca

---

[7]) Cf. și expresia a merge pe omenie.

[8]) V. ALRM I, vol. 2, H. 354 (înțelesurile și expansiunea lui OASPE). Din Muntenia și partea de sud a Moldovei *oaspe* a fost alungat de turc. *mosafir*, cf. ALRM I, vol. 2, H. 355.

[9]) Să se confrunte H. 354 cu H. 352 din ALRM I, vol. 2.

[10]) Cf. și *oaspăt*=oaspe. (*Oaspătul nu mănâncă ce gândește, ci mănâncă ce găsește.* ZANNE p. IV, 226) și *ospăt*=ospăț (*A venit flămând dela ospăt.* DONICI, F. I, 34).

BDD-A14873 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:20

oaspe, oferind casă şi masă, a da de mâncare şi de băut, a petrece, a benchetui", şi derivatele *uspătoi*, *uspători*, *uspătaşi*, *uspecioi*, etc.[11]), cu înţelesul de „nuntaşi", care se găsesc în aria lui *ospăţ* „nuntă".

2. „FOD'IU", FOC VIU „numire pentru anumite boli de piele"

Cu acest cuvânt s'a răspuns la întrebarea indirectă „Cum numiţi bubuliţa mică, ce se face pe faţă, mai ales la oamenii tineri, din care, dacă o storci, iese ceva alb?", în comuna Ighişul-Vechiu, jud. Târnava Mare. *Fod'iu̯*, cu pl. *fod'iuri*, înseamnă deci „coş (pe faţă)"[12]).

Cu acelaşi cuvânt, însă cu altă înfăţişare fonetică, s'a răspuns şi în punctele învecinate 156 (Daneş, jud. Târnava Mare) şi 158 (Mihai Viteazul, jud. Târnava Mare): *h'ir de fu̯o-źiu̯*[13]) şi *fō-yiu̯*, cu pl. *fō-yiĭ*, forme pe care autorul Atlasului le explică în notele marginale prin 'foc-viu'. Găsindu-se în aceeaşi regiune, pe aceeaşi hartă, ca răspuns la aceeaşi întrebare, nu este greu atunci a descoperi că *fod'iu̯*, din localitatea amintită, nu este altceva decât „foc viu".

In conştiinţa linguistică a subiectului vorbitor aceste două cuvinte *(foc* şi *viu)* s'au sudat, formând o singură realitate fonetică. Dacă în răspunsul *h'ir de fu̯o-źiu̯* s'ar mai putea bănui încă componenţa celor două elemente, ea dispare cu totul în *fō-yiu̯* şi mai ales în *fod'iu̯*. Formele de plural *fō-yiĭ* şi *fod'iuri* ne-o dovedesc pe deplin[14]).

---

[11]) V. ALRM I, vol. 2, H. 353 (NUNTAŞI).

[12]) 160/ALR I, vol. I, H. 25.

[13]) *v*, palatalizându-se, a devenit un sunet intermediar între *ź* şi *h'* redat prin suprapunerea acestor două semne.

[14]) Pentru compoziţia lui *fod'iu̯*, cf. *mămăria* [a]; *mămări* „mama mare" 679 /ALR I, vol. 2, H. 170, *mă-ta ta* „mamă-ta" 900 /ALR I, vol. 2, H. 158, *frati-ńoŕo* „frate-meu" 710 /ALR I, vol. 2, H. 160, 161, *soŕ-mia-mia* „soru-mia" 720 (cf. şi 700) /ALR I, vol. 2, H. 163, *măi fratimiule!* 744 notă /ALR I, vol. 2, H. 161 şi *bacsâma* „bag sama", în jurul Clujului

Observăm că aceste forme sunt ortografiate în două feluri. De ce? Pentru că într'un caz a intervenit simţul analitic al redactorului, care, descoperind elementele de compoziţie, mai vizibile în formele din punctele 156

BDD-A14873 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:20

O formă, care cuprinde aceleași elemente de compoziție, o găsim dată de S. Fl. Marian: „Românii din Țara Bârsei în Transilvania... întrebuințează Ghimpele ca medicament în contra morbului numit de dânșii „foc-viu“ sau scurtat *fochiu*, pentru că pasărea aceasta, după spusa și credința lor are putere de a trage tot *fochiul* în sine“[15]), iar alta aproape identică — *foghiu* — în *Vocabularium nemțesc și românesc* (Sibiu, 1822), dicționarul postum al doctorului Molnar-Piuariu, care traduce pe germ. *Rothlauf*.

„Focul viu“ ca denumire a unor boli de piele, termenul popular pentru *zona zoster*, *herpes zoster*[16]), sinonim cu brâncă, orbalț, roșață, bubă neagră[17]), fapt[18]), coș (pe față)[19]), se atestă în diferite regiuni: Dolj, Lăpușna, Brașov, Arad, Turda[20]), Târnava Mare[21]) și în Munții Apuseni[22]). Și de si-

---

și 158, le-a scris separat, cu linioară, trecând cu vederea peste *fod'iu*, al cărui aspect fonetic a ascuns mai bine cele două cuvinte, scriindu-le împreună. Care e forma bine transcrisă? Credem că ultimă. Din moment ce în conștiința linguistică a subiectului vorbitor nu mai există nici o urmă de compoziție a cuvântului, nu e niciun motiv de a-l scrie separat. Firește în acest car nu pot să lipsească explicațiile complementare.

15) *Ornitologia*, I, p. 421.

16) I. A. Candrea, *Folklorul medical român comparat*, Buc., 1944, p. 223.

17) *Ibid.*; cf. și p. 259. V. și S. Fl. Marian, *Ornitologia*, I, p. 421 notă.

18) T. Morariu, *Obiceiuri, credințe și superstiții legate de „focul viu“*. Extras din *Freamătul Școalei*, Nr. 1—2, 1937, p. 2 notă.

19) 156, 158, 160 /ALR I, vol. 1, H. 25.

20) Comuna Vâlcele: *Foc-žiu alia-s uariše bube. Să faše la copči mai multă. Să țipă la uobrază, pi la mînuri p-acolo. Bubele să lățăscă așă, să facă așă zămosă uarecumva. T'iar nu și'iu d'in še să facă.* (Comunicat de Perde Maria).

21) Comuna Fântâna: „Bubele ce se fac la nas, la gură sau în altă parte a feții, de obiceiu puțin dureroase, care se vindecă într'o zi două“. (Comunicat de D. Macrea). Cf. și 156, 158, 160 /ALR I, vol. 1, H. 25.

22) Comuna Neagra, jud. Turda: „Atarit'e jubrari“. (Comunicat de Sâmtioana Tolomei); Comuna Scărișoara de jos, jud. Turda: „Ceva bubi, ceva roșăli“. (Comunicat de Pașca Ilina). Cf. și T. Morariu, *op. cit.*, p. 18, 19.

BDD-A14873 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:20

gur că acest înțeles al „focului viu“ se cunoaște și în alte părți ale pământului românesc [23]).

Mai obișnuit subt „focul viu“ se înțelege obiceiul de a aprinde focul, cu oarecare meșteșug, prin frecarea a două lemne deolaltă [24]). De focul aprins în acest chip se leagă fel de fel de credințe și superstiții, în special în legătură cu păstoritul [25]). El se aprinde la ieșirea oilor la munte, la băgatul lor pe brânză, etc. și de multe ori este întreținut până în spre iarnă, când turmele se coboară la vale. Rostul „focului viu“ este de a feri oile de fiare, de anumite ființe fantastice rău voitoare, de trăznet și tunet, de a le vindeca de diferite boli și pentru a avea mană înbelșugată. Urme despre acest obiceiu se mai găsesc încă în regiunile care, prin așezarea lor, sunt mai conservative: Năsăud, Maramureș, Bucovina, Munții Apuseni și ici colo, în ținuturi unde păstoritul a fost sau mai este încă în floare.

Azi în Munții Apuseni, regiunea cea mai conservatoare, „focul viu“ se face aproape exclusiv pentru vindecarea bolilor mai sus menționate ale oamenilor, mai rar pentru animale. Apa încălzită la „focul viu“ are putere vindecătoare: bubele de pe

---

[23]) Cf. Avram Igna, *Descântece din Bihor*, în *Familia*, XXXV (1899), p. 439, unde se dă un descântec de foc viu din Ineu („S'o țipat focul cel viu prin frig, prin căldură, prin foame, prin sete, s'o țipat prin supărare. Eși foc viu afară, acolo nu ustura, nu pițiga, nu durea, nu arde, nu ferbe...“).

Pentru Brașov, îmi comunică dl Prof. univ. Valeriu Bologa înțelesul de „erisipel“ al *focului viu*; în jurul Sibiului, după comunicarea dlui Prof. N. Munteanu, *focul viu* numește o boală de ochi, ce se manifestă prin zgrăbunțe roșii, foarte dureroase, poate cherato-conjunctivita; în Munții Apuseni (comuna Crișcior, jud. Hunedoara), oamenii se feresc de omida numită în alte părți *mâța popii* să nu le ajungă pe piele, fiindcă, după credința lor, pe unde trece aceasta, se face *foc viu* (Comunicat de dl Prof. univ. Șt Pașa).

[24]) Pentru modul cum se produce focul viu v. T. Morariu, *Contribuțiuni la aprinderea „focului viu“ în Ardeal, Maramureș și Bucovina*, în *Anuarul Arhivei de Folklor*, IV, p. 229 ș. u., I. Mușlea, *Materiale pentru cunoașterea răspândirii „focului viu“ la Români*, ibid., 237 ș. u. Cf. și D. A Vasiliu, *Focul viu în datinele poporului român în legătură cu ale altor popoare*, București, Casa Școalelor, 1943, p. 25—38.

BDD-A14873 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:20

piele se duc dacă sunt spălate cu această apă[26]). Numai aici s'a mai păstrat rostul originar, arhaic al „focului viu", care odinioară se întrebuința exclusiv pentru vindecarea oamenilor de aceste boli[27]). Numirea de *foc viu* (cu variantele fonetice: *fod'iu*, *fochiu*, *foghiu*, etc.) pentru bolile amintite, vine dela „focul viu" aprins prin sistemul de frecare a două lemne, care, după cum am văzut, în terapeutica populară are, dar mai ales a avut, un rol atât de însemnat[28]).

---

[26]) Iată cum îmi povestește informatoarea Pașca Ilina din Scărișoara de jos, jud. Turda, despre focul viu: [Dacă freci mult cele două lemne, dintre care unul e prevăzut la capete de iască] *ieși foc-yiu. După ce ieși iasca aceia d'in crepătura aceia, o pui 'ntr-ō picŭ d'i gozŭ d'e pae. Ș-apu o-nvirt' pînă dă focŭ paĕle. Apu dup-aia o pui 'n nișt'e aștiuță și cu scarîmbe și-apu pui yaia pînă să-ncălzești apa. Ș-apu iț ieși ceva pi pt'eli, ceva bubi, ceva roșălĭ, t'e speli cu ia șapu iț treci.*

„La noi încă să face foc viu, dară numai pentru oameni bolnavi... Focu îl fac doi veri primari și să folosește pentru bube de roșață, când sunt pe tot corpul. După ce-i făcut focul, să pune pe iel o oală cu apă care să lasă să să încălzască și după aceia spală pe cel bolnav cu apa aceia. Apoi după ce-i bine spălat, bolnavul sare de nouă ori în sus, peste foc și apoi îi trece. Se mai folosește focul viu și la oi și alte vite mari și numai acelea la care iești sigurat că știi că nu este râie". (Comuna Scărișoara, jud. Turda) T. Morariu, *Obiceiuri...*, p. 15.

„Focu viu să face pântru năcazuri și dureri mari, la gite, cân se duce păru de pe iele, de boală grea și la oameni, cân îs tare rău betegi. Că cu iel se vindecă orice fel de durere... Am întâles din bătrâni că focu acela îi bun tare, la om și la marhă, că mintenaș să vindecă. Focu acela-i sfânt, că-i făcut de frică, pântru năcaz". (Comuna Avram Iancu, jud. Turda) *ibid.*, p. 18.

„Cân să face foc în om, orî cân să face la gite, de se duce păru și pcelea, atunci numai cu focu viu se poate vindeca, acolo. Așa-i cu focul sfânt și cu puterea lui de vindecare, că boalele nu se pot vindeca, cu orice leac, numai cu iel, că-i tare sfânt și curat". (Comuna Neagra, jud. Turda) *ibid.*

„Focu acela îl iei și faci foc din iel și încălzești apa. Cu apa se unge, unde se face rana aceia, care-i tot foc viu". (Comuna Avram Iancu, jud. Turda) *ibid.* p. 19.

[27]) T. Morariu, *Contribuțiuni* ... p. 235.

[28]) Pentru această evoluție semantică cf. *coadă de lingură* (768, 770/ ALR I, vol. 1, H. 27), *coadă (la gură* sau *de gură)* (168, 164, 186, 190, 200, 584, 764; 770, 772, 776 /ALR I, vol. 1, H. 27) și *coada mâții* (837/ALR I, vol. 1, H. 27) „zăbon (=bubulițe dureroasă ce se face în colțurile gurii)".

BDD-A14873 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:20

Această evoluție semantică a *focului viu* dela „focul aprins prin frecarea a două lemne", cu putere vindecătoare, la anumite „boli", pe care le vindecă, presupune existența obiceiului de a aprinde focul viu în regiunile unde zona zoster, herpes zoster poartă acest nume. In unele părți, ca în Munții Apuseni, cele două înțelesuri ale *focului viu* coexistă. In alte părți însă *focul viu* nu se mai cunoaște decât ca nume de boli. Aici a dispărut obiceiul de a face foc viu, coborîtor din vremuri arhaice, păstrându-se doar sensul lui derivat. Și acest înțeles, în regiunile în care este atestat, ne face mărturia indirectă a existenței vechiului obiceiu de a aprinde focul viu în în acele ținuturi, care este practicat din ce în ce mai rar, fiind sortit să dispară cu totul.

3. GINGEL, GINGEA, GINGEU, GINGEIU, GINGEIE, etc.

CADE și DA, înregistrează formele *gingél* (cu pl. *gingéi*) și *gingeà*, ca variante ale lui *gingie*, fără să le explice, iar CDDE le consideră „obscure", câtă vreme SCRIBAN, D nu le dă de loc, probabil neavând suficientă siguranță în existența lor. TDRG amintește, fără nicio lămurire, pe *gingea*, iar despre *gingei* observă că se găsește „în rimă", lăsând să se înțeleagă, deoarece nu e atestată decât într'un singur loc, că această formă e reclamată de necesitățile poeziei *(De pe dinți de pe măsele Poți îngrășa trei purcele, De pe dinți de pe gingei Poți îngrășa trei purcei.* MARIAN, SA. 185).

Pentru întâia oară *gingeà* e amintită în L. B., alături de

„zăbeaua" a ajuns să se numească astfel pentrucă în aceste regiuni ea se vindecă arzându-se cu coada unei linguri de metal sau trecând coada mății pe la colțurile gurii, v. și DR. IX, 428. Cf. de asemeni *negelariță, fapt, frigurică, vătămătoare, gălbinare, trânji, orbalț*, etc., ca numiri de plante, după boalele pe care le vindecă, Z. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*, București, 1906.

Focul e cunoscut de altfel și ca nume de boli și ca un „leac universal" (Dr. D. v Hovorka und A. Kronfeld, *Vergleichende Volksmedizin*, vol I, Stuttgart, 1908, p. 133; cf. și H Haeser, *Lehrbuch der ge-*

BDD-A14873 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:20 LUJ

gingină. Tot cam din aceeași vreme, ceva mai înainte, e atestat și *gingéi: Măselele în gingei sunt aprinse* (CALENDARIU (1814) 166/170), care se întâlnește, mai apoi, și în alte locuri: *De pe dinți de pe gingei*. MARIAN, SA. 158. *'N gură-s numai gingei*. HODOȘ, C. 82. *Două rânduri de dinți de fier . . . cu gingei de os*. BREBENEL, GR. P.[29]) De asemenea se cunosc aceste forme din comuna Șuștra, jud. Timiș-Torontal și din Chinciș, jud. Târnava-Mică.[30])

Harta 32 (GINGIE) din ALR I, vol. 1, ne permite a constata pe de-o parte că asemenea forme sunt mult mai numeroase decât sau cunoscut până acum *(gingél, gingeà, gingéu, gingéiu, gingéie, gingiánă*, etc.) iar pe de altă parte ne înfățișează răspândirea exactă a lor. Ele se găsesc într'o arie ce cuprinde partea de Nord a Banatului și Sudul Crișanei, cu trecere prin județul Hunedoara, Sudul Transilvaniei (județele Sibiu, Făgăraș, Brașov, parțial Alba și Târnavele), ținutul Vrancei, apoi în cea ma mare parte din Dobrogea cu câteva localități în Muntenia (710, 960, 980)[31]).

Gingél, gingeà, etc. sunt fără îndoială forme analogice[32]). Analogia a pornit dela *ni(n)géi - ni(n)gél*, după care, prin asonanță, *gingíi* și-a acomodat terminația acestuia, devenind *gingéi* (în punctele: 11, 40, 156, 160, 200, 675, 988)[33]). După același model s'a format apoi un singular *gingél* (în punctele:

---

[29]) Cf. DA.

[30]) V. Șt. Pașca, *Terminologia calului: Părțile corpului*, în *Dacoromânia*, V, p. 287. Ca o anexă a acestui studiu, printre alte hărți, se dă și o hartă GINGIE, întocmită după răspunsurile date de corespondenții Muzeului Limbii Române la chestionarul *Calul*. E dată și forma *gingei*, alături de *gingie*, cu pl. *gingii*, fără a putea preciza, după hartă, unde anume se găsește.

[31]) CDDE dă pe *gingel* și *gingea* ca existente în Bucovina, probabil pentru că cea dintâi se găsește la Marian (*Satire*, p. 158), care e Bucovinean. E foarte probabil ca poezia să-i fi provenit acestuia din Banat sau Sudul Transilvaniei.

[32]) O explicație acestor „formațiuni analogice dela plural" caută să le dea Șt. Pașca *(loc. cit.)*, considerând accentul cu rol hotărîtor: „Se accentuează *gingie, gingeà*, de unde masc. *gingel*".

[33]) Despre asonanță v. S. Puscariu, *Limba română*, vol. I, p. 82.

BDD-A14873 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:20 LUJ

45, 51, 56, 69, 75, 85, 125, 136, 138, 140, 144, 158, 164, 166, 178, 190 şi 596). Că există într'adevăr o asociaţie formală între aceste două cuvinte ne-o dovedesc influenţele reciproce dintre ele: „gingii" în punctul 49 (Beba-Veche, jud. Timiş-Torontal) i se zice *nigél* (cu pl. *nigéi*, iar „negului" în trei localităţi învecinate: 69 (Şiştarovăţ, jud. Timiş-Torontul), 75 (Răchita, jud. Severin) şi 85 (Lăpugiul-Superior, jud. Hunedoara) i se spune *gingél* (cu pl. *gingéi*)[34]. Această asonanţă a putut să se producă, printr'un joc de cuvinte, ca şi în alte cazuri, în graiul copiilor, de unde apoi s'a generalizat pe un teritoriu mai întins.

Analogia a pornit dela plural. Atât *gingii* cât şi *ni(n)géi* sunt cuvinte care se întrebuinţează mai obişnuit la plural. În mai multe localităţi anchetate (11, 40, 156, 160, 200), informatorii, după ce au răspuns cu forma *gingéi*, au declarat că singularul nu se întrebuinţează. Alţii, la întrebarea anchetatorului, au dat răspunsuri de natură să descopere perplexitatea în care se găseau, când trebuiau totuşi să formeze un singular: în punctul 675 (C. A. Rosetti, jud. Tulcea) pentru singular se răspunde cu *o parte de gingei*, iar în 988 (Sibiel, jud. Constanţa) subiectul anchetat, după ce dă răspunsul *gingei* (pl. masc.), adaugă: „*gingel* nu poţi să zici", ceea ce înseamnă că avea această formă în subconştientul său, dar ea nu i-a apărut încă suficient de clar în conştiinţa lui linguistică. Analogia aceasta a putut fi ajutată şi de faptul că cuvintele de tipul *gingii—gingie* sunt mult mai puţin frecvente, în graiul obişnuit, decât tipul *ni(n)géi - ni(n)gél*, în care intră şi toate derivatele diminutive în *-el*.

E foarte probabil ca asonanţa să fi provocat această analogie în Banat, în regiunea în care se întâlneşte *gingei*, cu

[34]) V. ALR I, vol. 1, H. 51 (NEG). Forma *gingel* „neg" e atestată şi de I.-A Candrea, *Constatări în domeniul dialectologiei*, în *Grai şi Suflet*, I, p. 189: „...prezintă o varietate infinită de forme, în mare parte anormale, acele cuvinte care sânt mai rar întrebuinţate sau care designează o noţiune nu tocmai bine definită sau cunoscută. Astfel sânt corespunzătoarele lui *negel* (= neg), *ulcior* (la ochi), *gâtlej*... Alături de *neżel*, se aud formele *[illegible]*

BDD-A14873 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:20 LUJ

sg. *gingel*, cu înțelesul de „neg", deoarece aici apare mai frecvent și numai această formă analogică. In această regiune „negului" i se spune *ningel*, cu pl. *ningi*. Forma *ningei* (cu *n* propagat) este mai apropiată ca structură fonetică de *gingii*, decât *nigei* sau *negei*. Și Banatul este singura regiune în care coexistă cele două forme: *gingei* „gingii" și *ningei*. Un motiv în plus, care ne face să credem că aici s'a produs anologia, este că tocmai în această regiune s'a exercitat apoi o influență inversă: *gingéi—gingél* „gingie" a atras după sine pe *ningéi—ningél*, care, subt influența acestuia, s'a schimbat în *gingéi—gingél*, devenind astfel omonime. De aici s'a generalizat apoi în ținuturile învecinate, dând naștere altor forme asemănătoare. Ele s'au întins de-a lungul Carpaților, ajungând și înafara ariei lui *ni(n)gel*, *negel*. Răspândirea lor în Dobrogea și în cele câteva puncte din Muntenia — în aria lui *neg* — poate fi explicată prin oierii mărgineni din satele de dincoace de munți, care pe unde au trecut sau s'au statornicit cu turmele, au lăsat și aceste forme de limbă din graiul regiunii lor de baștină [35]).

Odată echilibrul lui *gingie* deranjat, s'au produs fel de fel de analogii:

după cuvinte ca *feméi*, cu sg. *feméie*, *chéi*, cu sg. *chéie*, dela *gingéi* s'a format un singular *gingéie* (în punctele: 65, 90, 107, 122, 129, 174, 584, 592, 595, 679, 684, 710 și 986);

după cuvinte ca *lei*, cu sg. *leu*, *tuléi*, cu sg. *tuléu* [36]), dela *gingéi* s'a format un singular *gingéu* (în punctul 61 și la Agârbiceanu);

după cuvinte ca *tei*, cu sg. *tei(u)*, dela *gingéi* s'a format un singular *gingéi(u)* (în punctele: 10 și 170). Dela acest singular apoi, după *bordéi*, cu pl. *bordéie*, avem un plural *gingéie* (în punctul 594);

după cuvinte ca *purcéi*, fem. *purcéle*, cu sg. *purceà*, *căței*, fem. *cățéle*, cu sg. *cățeà* (cf. *măsele*, cu sg. *măsea*), dela *gingéi*, articulat *gingéile*, s'a format un singular *gingeà* (în punctele: 35, 680). Își are de sigur aici partea sa de contribu-

[35]) Cf. și ALRM I, vol. 1, H. 99, 123, 197 și ALRM I, vol. 2, H. 209.
[36]) Cf. și *răi*, cu sg. *rău*, *duléi*, cu sg. *duléu*, etc.

BDD-A14873 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:20 LUJ

ţie şi vechiul gen — feminin — al lui *gingie*, care a răsunat încă în conştiinţa linguistică a subiectelor vorbitoare.

Amintim şi alte răspunsuri, în care s'au amestecat formele analogice dela plural cu cele dela singular: *gingeà*, cu pl. *gingéiuri* (în punctul 980), *gingéi*, cu sg. *gingiánă* (contaminare din *gingeà* şi *gingină)* (în punctul 980). In alte locuri analogia, pornită dela plural, nu a putut pătrunde la singular: *gingie*, cu pl. *gingéie* (în punctul 131), *gingéi*, cu sg. *gingie* (în punctul 960).

In schimbările analogice survenite, genul nu a opus mare dificultate. *Gingii*, devenind *gingéi*, cu sg. *gingél, gingéu, gingéi(u)*, a devenit în acelaşi timp masculin. Şi-a păstrat însă genul femenin în *gingéi* (articulat *gingéile)*, cu sg. *gingéie*, şi a ajuns ambigen în *gingéi(u)*, cu pl. *gingéie* [37]).

Dintr'o contaminare între *gingéi* şi *gingini* s'a născut forma *gingeni* (în punctul 677), cu sg. *gingin*, după analogia unor cuvinte ca *pinteni*, sg. *pinten*. In *gingen*, cu pl. *gingini* (în punctul 578) şi *gingeni*, cu sg. *gingină* (în punctul 582), din localităţi ce se găsesc la intersecţia ariei *gingină*, pl. *gingini* cu aria acestor formaţiuni analogice, informatorii anchetaţi au amestecat cele două forme.

De sigur tot unor analogii se datoresc şi *gingii*, pl. *gingĭ* („m-am lovit la *õ zinzii*[s]; amîndoi *zinzi*") (în punctul 588) şi *ginge*, cu pl. *gingĭ* (în punctul 80). Şi aici ca şi în cazurile de mai sus analogia a pornit dela plural.

4. RAPĂD

Am întâlnit acest cuvânt, neînregistrat de niciunul din dicţionare, de două ori în cercetările făcute pe teren la Moţii „văsari" din plasa Câmpeni. Odată în Lăzeşti (cring ce apar-

[37]) Redactorul hărţilor Atlasului linguistic a avut adesea nedumeriri, când a căutat să indice în paranteză colţuroasă genul acestor forme. De aceea în urma răspunsului *gingéi* (cu sg. *gingél*), din punctul 596, adaugă [*pf*], când în realitate e masculin, sau [*pm*], în urma răspunsului *gingéi* (cu sg. *gingéie)*, din punctul 584, când în realitate e femenin.

BDD-A14873 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:20

ține de Scărișoara de jos): *cînu-i uomu mîńiosŭ vorbește'i rapădŭ*[38]) și altă dată în Arada, fiind vorba aici despre cursul accelerat al unui părău de munte. Înțelesul lui *rapăd*, cum bine reiese din exemplele de mai sus, este sinonim cu *repede*, însemnând deci „reissend, schnell". De sigur că nu poate fi decât forma veche, normal desvoltată din lat. *rapĭdus*, care, în această regiune conservatoare, nu a ajuns încă să se schimbe, prin analogie, în *repede* (cf. *Dacoromania* V, 762 ș. u., id. VIII, 131).

Dacă aceasta este etimologia justă a lui *rapăd* — și credem că este aceasta — avem un motiv în plus de a respinge, împreună cu S. Pușcariu (v. *Dacoromania* V, 763, id. VII, 476), originea albaneză a lui *repede*, susținută de G. Weigand (în *Balkan-Archiv*, III, 214) și, după acesta, de Meyer-Lübke (v. *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, ed. 3-a, cf. și ed. 1-a). Din moment ce s'a păstrat cuvântul latin în dialectul dacoromân — *rapăd* ne o dovedește - este mai ușor a presupune o modificare analogică a acestuia, decât a-l admite ca împrumut albanez. De altfel *repede* cunoaște o răspândire mare în Nordul Dunării, care singură ar putea opune dificultăți serioase pentru susținerea acestei origini.

ROMULUS TODORAN

[38]) Informatoare Dobra Sava.

BDD-A14873 © 1948 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:56:20 LUJ